

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

GÜNEY-DOĞU AVRUPA
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

12

1982 - 1998

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı

İSTANBUL 1998

BUDA (BUDİN) VİLAYETİ'NİN İLK TİMAR SAHİPLERİ

Géza DAVID (Budapest)

*Tanımaya şansına sahip olduğum
büyük bilimadamı
Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun
aziz hatırasına*

29 Ağustos 1541 tarihinde beklenmedik bir şekilde Osmanlı'ların eline düşen Buda'ya, nihâi olarak İmparatorluğun gövdesini teşkil eden toprakların en yakını 200 km'lik bir mesafede bulunuyordu. Yeni vilayetin kurulup düzenlenmesi ve orada hizmet gören idarecilerin haslarının tayin edilmesi bu yüzden büyük zorluk yarattı. Kimi sancakların Rumeli'nin uzak bölgelerinden buraya nakledilmesi gerekiyordu. Aynı zamanda yüksek görevlilerin maaşları da ancak bu mıntikalardaki yerlerden sağlanabiliyordu¹. Böylelikle ikinci seviyedeki idari birimlerin meydana getirilmesi zaman istiyordu. Beş yıllık bir süreden sonra durum sağlanlaştırıldı, o kadar ki ülkenin oldukça geniş sahalarını nispeten ayrıntılı bir biçimde içeren ilk tahrir defterleri bile hazırlanabiliyordu. Aradaki dönem hakkında ise bilgilerimiz çok kısıtlıdır.

Bu karanlıkta bize kimi açılardan ışık tutan kaynak İmparatorluğun batı kısımlarını ihtiva eden ve yeni has, zeamet ve tımar bağışlarını 1400 küsur sayfada sıralayan 1541 - 1542 tımar rûznamesidir². Macaristan'la ve bu arada Buda ile ilgili ilk kayıt 588'inci yaprakta bulunmakta ve burada Buda muhafazasına gelmediği için tasarrufundaki yerlerin Bağdat'lı bir kişiye

¹ Géza David, "Incomes and Possessions of the *Beglerbegis* of Buda in the Sixteenth Century", *Soliman le Magnifique et Son Temps, Suleyman the Magnificent and His Time*, Publié par / edited by Gilles Veinstein, Paris 1992, pp. 385 - 386, 388.

² İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Maliye Defteri* 34. (Bu defterin tanıtılması için bkz. Robert L. Staab, "The Characteristics of the Tımar System in Paşa Livası in the 16th Century: Based on the Examination of the Maliyeden Müdevver Defteri, No. 34", *X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22 - 26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV, Ankara 1993, ss. 1898 - 1926).

devredildiği bir tımar sahibi anılmaktadır. Cildin geri kalan sayfalarında bizim için ilgi çekici başka kayıtlar da vardır.

Bunların üçü özel bir önem taşıyor, çünkü Buda nahiyesinin adı ilk kez burada geçmekte, ayrıca da Drava nehrinden kuzeye düşen topraklarda tımar olarak tevcih edilen ilk altı köy de ismen zikredilmektedir. Söz konusu üç tımar bağışının bugünkü Türk imlasıyla yapılan çevri yazısı şöyledir:

13

(Üstünde, başka bir el yazısı:)

“Yeni açılan yerlerden üç bin (akçelik) tumara hüküm verilmiştir.

Harara el - fakir Receb

Nahiye-yi Budun - tabî-i m(ezbur)

Tımar-ı Hızır Avlonya

Kariye-yi Veli - tabî-i m(ezbur)

Kariye-yi Pentali - tabî-i m(ezbur)

Yekûn - ber vech-i tahmin 3000 (akçe)

Mezkûr Budun muhafazasında olup yoldaşlık edip ulûfe ve tımarı olmayıp yarar idiği arz olunup yeni açılan yerden iptidadan üçbin⁴ akçelik tımar olmak için hüküm-i şerif varid olmağın bermucib-i emr-i alîşan tevcih olunup berât-ı hümâyûn sadaka buyurulmak recâsına tezkere-yi ben-degi birle âsîtane-yi murad-bahş kıbeline arz olundu. Bakî fermân der-i adilindir. Tahriren fi'l-yevmü'l-samîn ve'l-ışrîn, şehir-i cemâziü'l-evvel, sene tisa ve erbain ve tisamiye.”

³ a. g. b., y. 686.

⁴ Bu rakam siyakat rakamlarıyla yazılmıştı.

2⁵

(Üstünde, başka bir el yazısı:)

“Hükm verilmiştir”

Tezkeresinde miestürdur

Nahiye-yi Budun - tabî-i m(ezbur)

Tımar-i Receb Ohri

Kariye-yi Erci - tabî-i m(ezbur)

Kariye-yi Bocka - tabî-i m(ezbur)

Yekûn - ber vech-i tahmin 3000 (akçe)

Mezkûr Budun muhafazasında olup yoldaşlık edip ulufe ve tımarı olmayıp yarar idiği arz olunup yeni açılan yerden iptidadan üçbin⁶ akçelik tımar olmak için hükm-i şerif varid olmağın bermucib-i fermân-ı alîşan tevcih olunup berât-ı hümayûn sadaka buyurulmak recâsına tezkere-yi bendegi birle arz olundu. Fi 28 cemâziü'l-evvel sene 949.

3⁷

(Üstünde başka bir el yazısı:)

Tımar verilmek için hükm-i şerif verilmiştir

Nahiye-yi Budun - tabî-i m(ezbur)

Tımar-i Daud - an merdüman-ı merhûm Süleyman paşa⁸

5 a. g. b., y. 686.

6 Bu rakam siyakat rakamlarıyla yazılmıştı.

7 a. g. b., y. 687.

8 İlk Buda Beylerbeyi Vezir Süleyman Paşa 1542 yılının Şubat ayında ölmüştü. Bkz. Antal Gévay, “A Budai Pásak”, *Bécs.*, 1841, No. 1, s. 5.

Kariye-yi Adon - tabî-i m(ezbur)

Kariye-yi Almaş - tabî-i m(ezbur)

Yekûn - ber vech-i tahmin 5999 (akçe)

Mezkûre vilayet-i Bağdat'ta tasarruf eylediği 5999⁹ akçelik tımarıdan bedel-i tımar olmak için semân ve erbain ve tisamiye cemâziü'l-evvelinin evahirinde hükm-i şerif verilmeğin zikr ol(un)an kariyeler ber vech-i tahmin 5999¹⁰ akçeliğe kaydolanup berât-ı hümâyûn için tezkere ile arz olundu. Fi 28 cemâziü'l-evvel sene 949."

Aynı gün yani 9 Eylül 1542 tarihinde sunulan yukarıdaki üç tezkere durumun gevşekliğini açıkça aksettiriyor. Yer adlarının kayda geçirilmesi bile kâtipler için oldukça zor bir görevdi. Veli şeklinde not edilen köy Venyimle aynı olsa gerek¹¹. Pantali adı herhalde (Duna-) Pentele için kullanılmıştı¹². Erci'nin Ercisi ile tekabül ettirilmesi kolaydır¹³, Bölcske¹⁴ köyünün adı ise daha sonraki belgelerde de hem 1549, hem 1559 yılında burada da gördüğümüz Boçka olarak karşımıza çıkıyor. Üçüncü tımar tevcihindeki Adony¹⁵ ve ondan güneye düşen (Rac-) Almas¹⁶ köyünü bulmak ise problem değildir¹⁷.

Köylerden tahsil edilebilecek vergilerin ayrıntılı saptanamaması da vaziyetin başlangıç safhasında olduğunu gösteriyor; "ber vech-i tahmin" tespit edilen meblağlar daha sonraki dönemlerde de tam anlamında Osmanlı hakimiyeti altına girmemiş olan yerlere özgüdür.

Adı geçen köylerin coğrafi konumu, ilgili dönemin iktidarî vaziyetini çok iyi yansıtıyor. Yukarıdaki karşılaştırmalarımız doğru oldukları takdirde

⁹ Bu rakam siyakat rakamlarıyla yazılmıştı.

¹⁰ Bu rakam siyakat rakamlarıyla yazılmıştı.

¹¹ Bugünkü adı Nogyvenyim'dir. Karş. Gyla Káldy-Nagy, "A Budai Szandzsák 1546-1590 évi Összeirásai, Demográfiai és Gazdaságtörténeti Adatok", *Pest Megye Multjabol*, 6, Budapest 1985, pp. 700-702, not 151.

¹² Káldy-Nagy, a. g. m., pp. 486-488, not 96. (Burada kurulan yeni sanayi şehri 1961'e kadar Sztálinvaros, daha sonra Dunaujváros olarak tesmiye edilmişti.)

¹³ a. g. m., pp. 229 - 230, not 56.

¹⁴ a. g. m., pp. 145 - 147, not 27.

¹⁵ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Türk. Hpp. Mxt. 579 (Flügel 1367), y. 69.

¹⁶ Gyula Káldy-Nagy, "A Budai Szandzsák 1559, évi Összeirása," *Pest Megye Multjabol*, 3, Budapest, 1977, s. 68, not 87.

¹⁷ Gyula Káldy-Nagy, "A Budai 1546 - 1590...", pp. 60 - 64, not 7; pp. 75 - 77, not 18.

her altı yer Buda'dan güneye düşen bölgede, Tuna'nın sağ kıyılarında, sefer yolunun tam yakınında uzanmaktadır, başka bir deyişle: Osmanlı ordusunun o zaman kontrol ettiği dar şerit üzerinde bulunuyordu.

Yukarıda 1 ve 2 numara altında neşrettiğim metinlerde anılan şahsiyetler de dikkate şayandır. İkisi de daha önce ne ulufe aldı ne de dirlik sahibiydi. Bunların biri bugünkü Arnavutluk'taki Avlonya (= Valona, Flore) kasabasından Macaristan'a gelip şansını denedi. Öbürü ise Ohri'den (bugün Makedonya'daki Ohrid kenti) buralara vasil oldu¹⁸. Bu kadar uzak yerlerde dolaşıp gezmek bu iki kişi için herhalde iyi oldu; aldıkları tımarların hasılı pek fazla yüksek olmadığı ve öşür ile öbür vergilerini zorluklarla tahsil edebildikleri halde de toplumsal açıdan - kale erlerini arkada bırakarak - önemli bir ilerleme yaptılar. Ancak adı geçen köylerin gelirlerinden uzun bir müddet için faydalanamadılar; tasarruflarındaki yerler, üçüncü arkadaşlarınıninki ile beraber, 1546 yılında başkalarına tevcih edilmişti. Yeni sahibin genellikle padişah olması da o kadar büyük bir teselli kaynağı olamamıştır herhalde...¹⁹

---

18 Bu tür garip yiğitler hakkında bkz. Pál Fodor, "Önkentesek a XVI. Szazadi Oszman Hadseregben. (Az 1575. évi Erdélyi Hadjarat Tanulsagai)," *Hadörténelmi Közlemenyek*, 109/2, 1996, pp. 55 - 81 (İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça özet):

19 göst. yer.